

LIVIU-PETRU ZĂPĂRȚAN

ROMÁN KISEBBSÉGEK A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKBAN



**Az etnikumközi
konfliktusok
forrásainak keresése,
megelőzési, illetve
megoldási igénye [...] olyan nemzetközi
dokumentumokban
nyert megfogalmazást,
amelyek politikai és jogi
fokmérőjeként
is szolgálnak valamely
ország demokratikus
fejlettségi szintjének.**

6

Anthony McGann 2006-ban megjelent *The Logic of Democracy* című művében rámutat, hogy a szóban forgó politikai rendszer megértéséhez szintézist szükséges kialakítani a demokráciát megalapozó értékrendszert javasoló normatív politikai filozófia, illetve a valós társadalmi mozgalom között, amelynek keretében az emberek kiválasztják a politikai fejlődés forгатókönyveit és a forгатókönyvek megvalósítására hivatott személyeket, továbbá a politikai folyamatokat stabilizáló és a demokráciát ellenségeitől megvédelmező intézményes és normatív keretet. Ezen az alapon a demokrácia valamely társadalom olyan általános politikai berendezkedéseként és vezetési formájaként fogható fel, amelynek célja – Robert Dahl szerint – az egymás között egyenlő polgárok közösségeként értelmezett nép igényeinek kielégítése.

Két fontos következmény származik mindebből. A polgárok közötti egyenlőség opcióik árnyos képviselésének pontos kialakítását teszi szükségessé szabályszerűen lefolytatott választások által, amelyek lehetővé teszik a többség számára a kormányzást, ám egyszersmind oly módon, hogy védelmezze a kisebbségeket. Amennyiben a politikai erők közötti különbségek igen nagyok – olyan értelemben, hogy a társadalom megítélésében antagonisztikusak, és az általuk javasolt megoldások irányai ellentétesek –, a Jürgen Habermas által elgondolt deliberatív rendszert meglehetősen nehéz működtetni, és folyamatosan fennáll a többség zsarnokságának veszélye.

A demokráciával foglalkozó szakirodalom nagy hangsúlyt fektet azokra az eljárásokra, ame-

lyek által valamely társadalom akarata kifejeződik az intézmények szerkezetében, valamint a demokratikus játékszabályok betartásában, ami feltételezi, hogy a demokrácia struktúrái az illető társadalomban szilárdan megalapozottak, és a vélemények pluralizmusa az egymás véleményét kölcsönösen tiszteletben tartó polgárok valódi egyenlőségében is megnyilvánul. A polgárok egyenlőségének elsőbbsége van minden személyek közötti különbséggel szemben, amely foglalkozással, vagyonnal, nemzetiséggel, fajjal, anyanyelvvel, vallási és ideológiai irányultsággal kapcsolatos. Az alapfeltevés az, hogy az ilyenfajta társadalomnak sikerült a személy iránti tiszteletre épülő politikai kultúrát kialakítania, amelyen belül a véleménykülönbségek nem fajulnak erőszakos versengéssé, a párbeszéd és az alkufolyamatok pedig ésszerűen alakulnak, függetlenül mindazoktól a szenvedélyektől és elfogultságoktól, amelyek a véleménykülönbségek természetes módon gerjesztenek.

A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyenfajta polgári társadalmak nehezen, egyes esetekben több évszázad alatt, sőt akár erőszakos összetűzések – polgár- és vallásháborúk, forradalmak, olykor erőszakossá fajuló összetűzések – nyomán alakulnak ki. Ezzel összefüggésben a modernitás a társadalmi struktúrák és a közöttük fennálló viszonyok egy újfajta elgondolásának kérdéskörét állította előtérbe, mégpedig az egyes emberre, az egyénekre összpontosítva, akinek kapcsán bizonyos jellemzőket posztulált, amelyek között a szabadságjogoknak jutott kiemelkedő szerep. 1789 után ennek az eszmekörnek a magvát a „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszava fejezte ki, amely egy új közösségi keretben, a nemzet keretében valósult meg. A politikai élet terén egy olyan „társadalmi szerződés” valósult meg, amely arra alapozott, ami az emberekben közös: az általuk lakott terület, a nyelv, a kultúra és következésképpen az állam. Ennek alapján létrejön a politikai élet eszményi formájának egyfajta víziója is, amelyben a szabad és egyenlő polgárok egy aránylag homogén polgári társadalmat építenek ki azon az alapon, hogy ennek a társadalomnak mindannyian tagjai, és az egyetlen fennmaradó kérdés csupán az akaratuk és véleményeik képviselése az állam különböző struktúráiban. A valóságban azonban a társadalom tagjai továbbra is számos kritérium mentén különböznek, és ennek eredményeképpen a többség és kisebbség közötti viszony is, amely a demokráciában olyannyira fontos szerepet játszik, igen gazdag színezetet nyer. Márpedig az említett kritériumok egyike éppen a nemzetiség, tekintettel arra, hogy a történelmi folyamatok természetes folyamánya a nemzetiségek keveredése volt, amely többségi nemzetek és nemzeti kisebbségek együttlétezését is eredményezte.

Persze nem az újkor hozta magával először a különféle nemzetségek közötti viszonyokat, hiszen ezek folyamatosan nyomon kísérték az emberi nem kialakulását. Az etnikai önazonosítás mindig is együtt járt az egyik etnikumnak a másiktól való elkülönülésével, ám a premodern társadalmak rendelkeztek az elkülönülés jelölésének belső mechanizmusaival is.

Az etnikumok együttélése és a népek vándorlása azt eredményezte, hogy a etnikai identitás magvak előbb egyes népcsoportokon, majd nemzeteken belül képződjenek meg, de nem volt képes áthidalni a népek keveredését, sem pedig azt, hogy egyes területeken olyan etnikai többségek alakultak ki, amelyek mellett kisebbségek is élnek. Az újkorban ezek a többségi csoportok olyan nemzetekké alakulnak át, amelyek az 1648-as vesztfáliai béke nyomán nemzetállamokat igyekeznek létrehozni. Ezzel jelenik meg a nemzeti kisebbségek politikai kérdésköre is, mivel a nemzetállam polgárait etnikai identitásuk szempontjából is tekinti – a nyelvi és a kulturális-vallási hovatartozás mellett. A kérdéskör arányait jelzi, hogy a világ mintegy kétszáz független államában nagyjából hatszáz nyelvi, illetve ötezer nemzetiségi csoport létezik, amelyek nyelvi jogokat, helyi autonómiát, politikai képviselést és saját oktatást követelnek, valamint jelképeik, szokásaik és hagyományaik, sajátos életformájuk és egyéb sajátosságaik érvényesítését.

Mindezek alapján a kérdéskör egyik elismert szakértője, Will Kymlicka úgy vélte, hogy a demokratikus rezsimeknek – különösen a kelet-közép-európai, valamint a más kontinenseken újabban létrejött demokráciáknak – erkölcsileg igazolható és politikailag életképes válaszokat kell keresniük a nemzeti kisebbségek kihívásaira intézményeik és az általuk életbe léptetett szabályozások formájában. A Kymlicka által nyújtott találó helyzetképhez hozzátehetjük, hogy a szilárdabb nyugat-európai demokráciák is hasonló problémákkal kell szembenézzenek a bevándorlók, azaz a kulturális kisebbségek jogköveteléseinek formájában – habár sokáig úgy tűnt, hogy ezek az országok alakították ki a legjobb megoldásokat. A hidegháború végeztével a politikai erőszak fő forrásának világviszonylatban az etnikulturális konfliktusok tűnnek. Ezek közül egyesek kilátástalannak látszanak, mások olyan sajátos történetre tekintenek vissza, amely jó vágányra terelhető, néhány pedig többé-kevésbé mesterségesen gerjesztett.

Egy dolog biztos: mindaddig, amíg részét képezi az emberek mindennapi életének, és onnan politikai síkra terelődhet át, az etnikumközi viszonyok kérdéskörét csupán szemlehunyással lehet figyelmen kívül hagyni, felvállalása pedig a régebbi képmutatástól eltérő szellemiséget igényel, és különösen az erőszakos etnikai tisztogatás, illetve a többség nyelvének, vallásának és szokásainak rákényszerítésével végrehajtott erőszakos asszimiláció elutasítását, vagyis annak elkerülését, amit Samuel Huntington a „civilizációk összecsapásának” nevez.

Az etnikumközi konfliktusok forrásainak keresése, megelőzési, illetve megoldási igénye, a kisebbségek és sajátos kultúrájuk védelmének, illetve az érvényesülésükhöz szükséges intézményes keret létrehozásának szándéka olyan nemzetközi dokumentumokban nyert megfogalmazást, amelyek politikai és jogi fokmérőjeként is szolgálnak valamely ország demokratikus fejlettségi szintjének.

A politikai és diplomáciai megoldáskísérletek egyikét azok a kétoldalú egyezmények jelentették, amelyek által az egyes államok elkötelezték magukat amellett, hogy tiszteletben tartják az etnikailag a másik államhoz kötődő nemzeti kisebbséget. Ezek között említhető az első világháborút követően létrehozott egyezmény Németország és Lengyelország között, melyet Hitler a Lengyelországban és Csehszlovákiában élő németek jogainak megsértésére hivatkozva a második világháborút kiváltó támadás ürügyeként kihasználta.

A nemzetközi szabályozás egy másik módozatát az ENSZ által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata képviselte, amelynek első cikke a következőket mondja ki: „Minden emberi lény szabadon születik, és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek”; a harmadik cikk szerint pedig „minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz”, tekintet nélkül – a második cikk kitétele alapján – „bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre. [...] Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak, vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.”

A nyilatkozat megfogalmazói úgy vélték, hogy ezekkel az egyetemes jellegű szabályozásokkal választ adnak a nemzetiségi kérdésekre is, beágyazván azokat az ember létállapotával kapcsolatban, mélyen humanista bölcsélet által ihletett általános megfontolásaikba. Mindazonáltal egyes ideológusok, politikai propagandisták és mozgalmárok úgy vélték, hogy ez a belefoglalás túl általános lévén nem nyújt elégséges alapot a nemzeti kisebbségek problémáinak tárgyalására.

Egy újabb normatív megoldás az általában vett kisebbségek kérdéskörében helyezte el a nemzeti kisebbségeket, figyelembe véve, hogy a nemzeti kisebbségek olyan kultúrák vagy szubkultúrák létrehozói, amelyeknek joguk van az érvényesülésre és a törvény általi védelemre a kulturális cselekvés megismételhetetlen egyediségének eszméjénél fogva, amely alapján sajátos társadalmi és emberi választ nyújtanak az általános – élelemmel, lakással, ruházattal, egyes intézményekhez és kulturális értékekhez való hozzáféréssel kapcsolatos – emberi igényekre. Csakhamar kiderült azonban, hogy nem sorolható a jogok egyazon családjába az ételreceptek vagy a ruházat, a szexuális élet vagy az absztinencia iránti tisztelet a nyelv, a vallás vagy a társadalmi és politikai életben való részvétel joga irántival.

Mindezekre való tekintettel az Európa Tanács 1950. november 4-én elfogadta az Emberi Jogok Európai Egyezményét, amely az ENSZ nyilatkozatát kívánja kiegészíteni, figyelembe véve, hogy Európai Unió országai „a politikai hagyományok, eszmények, a szabadság és a jog uralma közös örökségével rendelkeznek”. Különösen fontos ebből a szempontból a nemzeti kisebbséghez való tartozás alapján történő diszkrimináció tilalma a 14. cikkben, amelyet egyezmény átvesz az ENSZ nyilatkozatából. A pusztán deklaratív szintet meghaladva az Európa Tanács létrehozta az Emberi Jogok Európai Bíróságát, 2000. november 4-én pedig elfogadta az egyezmény 12. sz. jegyzőkönyvét, amely a diszkrimináció általános tilalmáról szól.

A legfontosabb lépés a nemzeti kisebbségek kérdéskörének terén 1995-ben történt, amikor az Európa Tanács elfogadta az 1998. február 1-jétől életbe lépő Keretegyezményt a Nemzeti Kisebbségek Védelméről. Ez utóbbi az első többoldalú egyezmény, amely közvetlenül a nemzeti kisebbségek védelmére és érvényesülésére, illetve a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek sajátos kultúrájának megőrzésére és építésére vonatkozik, biztosítván számukra a békés gyülekezéshez és a szabad társuláshoz való jogot, a gondolkodás és a véleménynyilvánítás szabadságát, a lelkiismereti szabadságot és a vallásszabadságot, a szabad hozzáférést a tömegtájékoztatáshoz, a nyelv szabad használatát, a tanulásához való jogot és a határokon átnyúló együttműködés szabadságát. Az egyezmény tekintettel van arra is, hogy az európai történelem viharos tapasztalatai kellőképpen alátámasztják a kisebbségek védelmének nélkülözhetetlen fontosságát a földrész stabilitása, demokratikus biztonsága és békéje szempontjából, ahogyan figyelembe veszi azt is, hogy a plurális társadalom tiszteletben tartja a kisebbségekhez tartozó személyek sajátosságait, ugyanakkor megteremti identitásuk megőrzésének, kifejezésének és építésének feltételeit, amennyiben a pluralizmus lényege a tolerancia és a párbeszéd, illetve a sokféleség az egységen belül, amely gazdagodik ezáltal. Ennélfogva a nemzeti kisebbségek védelme a nemzetközi együttműködés, a jószomszédi és hitelesen baráti viszonyok ápolásának részterületét képezi.

A személy szabadságának tisztelete nevében a Keretegyezmény 3. cikke leszögezi, hogy „minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van szabadon megválasztani, hogy kisebbségiként kezeljék-e vagy sem”, és ezt a jogát egyenileg vagy másokkal közösen gyakorolhatja.

Két további kitétel érdemes még említenünk ebből az egyezményből. Az egyik a kisebbségek védelmének anyagi alapjára vonatkozik, és csupán minőségi és nem mennyiségi kereteket szab meg, olyan értelemben, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek valamely jogának érvényesítése a rendelkezésre álló anyagi forrásoktól függ, amelyeket az illető ország gazdasági fejlettségének fokához kell igazítani. A másik kitétel a Keretegyezmény azon cikkével kapcsolatos, amely „a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan vagy jelentős számban lakott területekről” szól, amely területek esetében a szóban forgó jogok gyakorlása külön erőfeszítést igényel, amelynek meghozatalát az egyezmény javasolja az érintett államok-

nak. A mennyiségi keretet ez esetben azonban nehéz pontosítani, tekintettel arra, hogy a „jelentős számot” a terület egy bizonyos részéhez, valamint az érintett ország összlakosságához kell viszonyítani, ami vitákra adhat alapot a kisebbségekhez tartozó személyek védelmének gyakorlati megvalósítását illetően.

A felsorolt okmányok mellett említhetjük az Európa Tanács országai állam- és kormányfőinek 1993. október 9-én Bécsben elfogadott nyilatkozatát, valamint a Velencei Bizottság (Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság) állásfoglalásait, továbbá azt is, hogy az 1975-ben létrehozott Európai Biztonsági és Együttműködési szervezet 2001. október 26-án létrehozta az EBESZ Nemzeti Kisebbségek Magas Szintű Bizottságát Hágában.

Fontos megjegyezni azt is, hogy az említett okmányok rendelkezéseinek betartása végett különféle monitorizálási mechanizmusokat is létrehozta, amelyek az 1995-ös Keretegyezmény mellett az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 1992. június 22-én elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájára vonatkoznak, amely 1998-ban lépett hatályba, és amelyet mint az európai kulturális örökség egy sajátos elemének megóvását szorgalmazó okmányt 2008-ban Románia is aláírt.

Ebbe az összefüggésbe illeszkedik a Velencei Bizottság 2001. október 19-i jelentése is a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról. A jelentés szerint az anyaállamok által érzett felelősség a más országok állampolgárainak számító, de a saját nemzeti közösségükhöz tartozó személyek iránt az állampolgárság szerinti államok azon köteletségének formájában érvényesül a nemzetközi jog általános gyakorlatában, hogy biztosítsák az emberi jogok betartását, beleértve a kisebbségi jogokat, a nemzetközi közösségre hárulván az a szerep, hogy ellenőrizze a vállalt kötelezettségeknek a lakóhely szerinti államok által történő betartását.

Az anyaállamoknak a saját nemzetükhöz tartozó kisebbségek megóvására vonatkozó igénye nyomán a Velencei Bizottság a kétoldalú vagy többoldalú egyezményeket javasolta megoldásként. Ebből kiindulva 1993-ban az Európai Unió elfogadta a Balladur-tervet, amely az európai stabilitás szolgálatában a jószomszédi viszonyok kialakítását szorgalmazta, kiterve ennek kapcsán a kisebbségek és az államhatárok kérdéskörére, a regionális együttműködésre, a demokratikus intézmények megszilárdítására, valamint a minden releváns területen megvalósítandó a kétoldalú együttműködésre. Az Európai Stabilitási Egyezmény különösen az EU-hoz való csatlakozásra készülő kelet-közép-európai országokra vonatkozott, így tehát implicit feltételét képezte a csatlakozásnak. Az érintett államok viszonylag gyorsan alkalmazkodtak a Stabilitási Egyezményben megfogalmazott követelményekhez, és olyan kétoldalú egyezményeket kötöttek, amelyek számos vitát váltottak ki, mint például a Románia és Magyarország, illetve Ukrajna közötti. Ezek az egyezmények azért estek bírálat alá, mert állítólag nem rögzítettek kellő biztosítékokat a két szomszédos országban élő román kisebbség jogainak betartására. A gyakorlat azonban kellőképpen igazolta hasznosságukat, illetve azt is, hogy az egyezmények idővel kiegyesülhettek, még hozzá nem annyira előírásaik, mint inkább – az aláíró államok jóindulatára és jóhiszeműségére való tekintettel – az előírások alkalmazása szempontjából.

A Velencei Bizottság jelentése, amely nyugtázta ezeket a kétoldalú megállapodásokat és egyezményeket, kitért a közösen jellemző elemekre és az egyezmények közt tapasztalható különbségekre is. A mi szempontunkból legfontosabb kitétel arra vonatkozik, hogy a szomszédos államokban olyan román kisebbségek élnek, amelyek státusa egymástól, illetve együttvéve a Romániában élő nemzettársaikétól eltér. Magyarország, Bulgária és Görögország – Romániához hasonlóan – EU-tagállamok, ebből kifolyólag átültették belső törvénykezésükbe a közösségi jog rendelkezéseit. Ami Ukrajnát illeti, jelenleg egy olyan válságon megy át, amely után jövője – közeledés

az EU-hoz és a NATO-hoz, föderalizáció, semlegesség vagy az orosz érdekszférába kerülés – nehezen megjósolható.

Szerbiának valós esélye van az európai integrációra, mivel valószínűleg a kisebbségek tekintetében is át fogja venni a közösségi jog előírásait. Románia Fekete-tengeren túli szomszédjai, Törökország és Oroszország az európai normáktól eltérően viszonyul a kisebbségekhez, illetve azok problémáinak a normák szellemében való megoldásához. Ezek a különbségek szembetűnőek a kelet-közép-európai országok által aláírt megállapodások és egyezmények követelményeiben.

Ilyen értelemben például a romániai és az olaszországi törvénykezés általánoságban rendelkezik a határaikon túli közösségeket, illetve kisebbségeket illetően. Más országok ezzel szemben számos ismérvet rögzítenek, amely alapján valamely személy a kisebbségvédelem hatálya alá tartozik.

Az első kritérium a rokon kisebbséghez tartozó személy állampolgársága. A második kritérium a nemzeti, avagy etnikai eredet, amelyet a román törvény nem határoz meg közelebbről, a szlovák a harmadik nemzedékig, a bolgár az első nemzedékig felmenő ősig számít, a magyar pedig a saját felelősségre tett nyilatkozatot veszi alapul. A szlovák törvény az etnikai eredetet „alátámasztó okmányt” követel.

Mindebből kitűnik, hogy a szomszédos országokban élő román kisebbségek helyzete esetenként különbözik az anyaország és a szomszédos államok közötti kapcsolatok története, a szomszédállamok története és a román kisebbségnek ebben a történetben játszott szerepe alapján. A szomszédos államok viszonyulása a román közösségekhez tehát a nemzetközi szinten elfoglalt helyzetüktől, valamint a kisebbségek kapcsán vállalt kötelezettségeiktől is függ.

A szomszédos országokban élő román közösségek helyzetének szemrevételezése segíthet tehát a kisebbségnek az illető országon belüli helye és szerepe értelmezésében, abból a szempontból is, hogy a többségi lakossággal és a Romániával ápolt kapcsolat alakulásában összekötő kapocsként, a baráti viszony támogatójaként vagy egy megőrzésre méltó és megőrizendő identitás képviselőjeként nyilvánul meg.

A Romániával szomszédos országokban a román eredetű közösségek többféle megnevezés alatt ismertek: vlahok, arománok, macedorománok, meglenorománok, isztrorománok. Román identitásuk kapcsán számos, politikai síkra terelt történelmi és néprajzi vita zajlik. Ebből kifolyólag szociológiai elemzésünkben tekintettel leszünk a szomszédos országoknak a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek önazonosítására vonatkozó statisztikai adataira. Ezáltal egy olyan európai kritériummal dolgozunk, amelyhez képest másodlagosnak tekintjük a történészek, nyelvészek és néprajzkutatók vitáit a román nép kialakulásáról és az általa lakott területről. Annyi bizonyos, hogy a Romániával szomszédos területeken román nemzetiségűnek tekintett vagy nemzeti kisebbségi státusú közösségek is élnek.

A szomszédos országokban tapasztalható román jelenlétről alkotott összkép alapján lehetetlen egyértelmű minősítéseket tenni, tekintettel arra, hogy a románok a különböző területeken élnek az egyes országokban, nagy többségükben azonban a román határok közelében.

Ukrajnában a 2001-es népszámlálás alapján 105 589 állampolgár, a népesség 0,32%-a vallotta magát románnak, moldávnak pedig 258 619 (0,53%). Félretéve a kisjenői (Chişinău) kommunista hatalom által gerjesztett álvitát a moldávok nemzeti identitásának és nyelvének a románhoz képest különálló mivoltáról, kijelenthető, hogy Ukrajna román eredetű lakossága összesen 409 608 állampolgárból áll, akik a Cernăuți (44,38%), Odessza (30,22%), Kárpátalja (7,85%) és Mykolaiv (3,21%) által alkotott régióban élnek. Ennek az eloszlásnak elsősorban történelmi okai vannak, amelyekkel azzal függnek össze, hogy a középkorban ez a földrajzi terület román államalakulatok részét képezte (Máramaros, illetve Străşineţ és Onuţ vajdaságai).

1775-ben Moldva északi részének (10 442 km²) a Habsburg-birtokhoz való csatlósáskor ez a terület a Bukovina nevet kapta. Az 1776-os osztrák népszámlálás adatai alapján a 70 000 fős lakosság 85,3 százaléka román, 20,7 százaléka szláv, 4 százalék pedig más nemzetiségű volt.

Mint ismeretes, az 1812-es bukaresti békével zárult orosz-török háború nyomán a Prut és a Dnyeszter közötti terület – Hotin és Bugeac régióval együtt – az Orosz Birodalomhoz került. A Besszarábiának nevezett területet tíz tartományból álló, kisjzenői székhelyű guberniummá alakították.

A történelmi mellett a másik magyarázat politikai jellegű, és egyrészt a két tartomány betelepítésére – Bukovina osztrákosítására, Besszarábia ruszifikálására – vonatkozik, amelynek eredményeképpen 1910-ben a bukovinai romának 34,4 százaléket, a besszarábiaiak pedig 47,6 százaléket tettek ki. A két tartomány egyesülése Romániával 1918-ban a helyi román lakosságot újra a román állam keretébe foglalta egészen 1940-ig, a Szovjetunió általi elcsatolásukig. A két tartomány történelmi színváltásainak következményei a román lakosságra nézve ismereteseek.

A jelenlegi helyzet elemzésében elfogadott kiindulópontunk alapján sem a történelmi tények nem hagyhatók figyelmen kívül, sem a jelenlegi helyzet nem tekinthető más szemszögből, mint a Románia és Ukrajna közötti természetes jószomszédi viszony kialakításához szükséges realizmus és a pragmatizmus. Ami Ukrajnát illeti, történelme rendkívül összetett képet mutat polgárai – sokszor megkérdőjelezett – identitásának érvényesítésére, valamint identitásának a különféle centrifugális erőktől és a régebbi kommunista, birodalmi mentalitás befolyásától való megóvásával kapcsolatos igénye miatt. Ebben az összefüggésben tekintendő az ukrajnai románok helyzete is. Az évi száznegyven órás rádió- és tévéműsoridő, illetve a román tannyelvű és a vegyes iskolák folyamatosan csökkenő számának feltételei mellett a hagyományok ápolásának egyetlen esélyét a – néha kimondottan aktív tevékenységet kifejtő – kulturális egyesületek nyújtják.

A bulgáriai románok a 2011-es népszámlálás adatai alapján Vidin, Vráca és Plevna régiókban csoportosulnak nagyobb számban. Számuk tízezerre becsülhető, de ebből csupán 866 személy vallja magát románnak, illetve 3596 személy vlahnak. Hivatalosan elismert nemzeti kisebbségi státusukat a Vidin székhelyű Bulgáriai Románok Egyesülete, valamint más kulturális egyesületek és központok védik. A szófiai román nagykövetség adatai alapján Bulgáriában nincs alap- és felsőfokú román nyelvű oktatás, ám a helyi román közösségek szerveznek román nyelvkurzusokat. Szófiában működik a Mihai Eminescu Líceum, ahol 1999-től – annak a kölcsönösségi egyezménynek köszönhetően, amelynek eredményeképpen Bukarestben is működik egy bolgár líceum – intenzíven oktatják a román nyelvet.

Szintén kölcsönösségi alapon a szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetemen és a Veliko Tarnovói Egyetemen működnek román tanszékek. Ugyancsak Szófiában van egy román ortodox templom, amely a román állam tulajdonát képezi, és a bukaresti patriarchátusnak van alárendelve. Léteznek továbbá részben románul megjelenő kétnyelvű kiadványok.

Fontos megjegyezni, hogy Bulgária 1991-es, új alkotmánya teljesen figyelmen kívül hagyta a kisebbségek szerepét, és a hangsúlyt a polgárok törvény előtti egyenlőségére, illetve az etnikai hovatartozás kulturális fejlesztésére fektette. Bulgáriában csupán 1999 után, a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény és az Emberi Jogok Európai Egyezményének aláírása nyomán kezdtek nemzeti kisebbségekről beszélni. 2004-ben Bulgária az uniós szabványokhoz igazodva aláírta az antidiszkriminációs törvényt, tekintettel arra is, hogy az ország lakosságának 16 százalékát a cigány, török, orosz, örmény, vlah, macedón és görög nemzeti kisebbsé-

gek képezik. Megalakult továbbá az etnikai és demográfiai kérdésekkel foglalkozó nemzeti tanács, amelynek a Bulgáriai Vlahok Egyesülete is részét képezi.

A politikusok a „bolgár etnikai modell” sikeréről beszélnek – szemben a jugoszláviai eseményekkel –, amely nagyrészt az európai integráció igényének köszönhető, holott a kisebbségek tényleges helyzete még számos kívánnivalót hagy maga után a javukra hozott újabb intézkedések formájában.

Magyarországon a 2001-es népszámlálás adatai szerint 7995 román él az 1990-es 10 740 főhöz képest, zömmel Magyarország keleti részén, a magyar–román határ közelében, illetve Budapesten. Ez alapján a románok az ország lakosságának 0,07%-át alkotják.

A magyar törvénykezés előírásai szerint más kisebbségekhez hasonlóan a román is saját szervezeti kerettel rendelkezik, amely a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata nevet viseli. Sajtóorgánuma a Gyulán megjelenő *Cronica*. A szegedi közrádió napi két órán át románul sugároz, az M1 tévécsatorna pedig heti huszonhat perces román nyelvű adással jelentkezik, amelyet a Duna Televízió is átvesz.

Magyarországon létezik még a Román Ortodox Püspökség, és a román kulturális egyesületek is meglehetősen aktívak – különösen Gyulán és Budapesten –, különféle folklor- és gasztronómiai fesztiválokat – például a Méhkereki Uborkafesztivált –, tudományos konferenciákat, egyházi búcsúünnepeket stb. szerveznek.

A szerbiai román közösség helyzete beszédes képet nyújt a keleti romanizálás tapasztalatán átesett és az etnikai gyökereiket megőrző közösségek sorsáról a kelet-európai térségben bekövetkezett mélyreható demográfiai átalakulások keretében. A szerbiai románok az ország keleti térségében élnek, mesterségesen két csoportra, a nagyrészt vajdasági „románokra” és az észak-keleti, Timok-völgyi „vlahokra” osztva. A románok száma 34 578, a vlahoké pedig 40 054, de ez a statisztika nincs tekintettel a külföldre távozott románokra.

Identitásuk megőrzése érdekében különböző egyesületek működnek, köztük a verseci székhelyű Szerbiai Románok Közössége, a vajdasági Román Nyelvi Társaság, Újvidék székhellyel, az uzdini Tibiscus Irodalmi és Művészeti Szövetség, a pancsovai Libertatea Kiadó, az újvidéki Román Néprajzi és Folklorisztikai Társaság, valamint a Szerbiai Románok Demokratikus Mozgalma Zajearban és más olyan társaságok, amelyek célja a szerbiai románok nyelvének, kultúrájának, vallásának és szokásainak művelése.

A román–szerb politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok 2008 utáni fellendülése a szerbiai román kisebbség helyzetében is éreztette hatását. Felélénkültek a gazdasági kapcsolatok, együttműködési, testvérvárosi és partnerségi megállapodások születtek. A belgrádi és az újvidéki egyetemen román nyelvű és irodalmi tanszékek működnek.

Európai integrációja érdekében Szerbiának számos erőfeszítést kell tennie. Az Európai Bizottság legutóbbi jelentése értelmében 2015 végéig Szerbiának cselekvési tervet kell kidolgoznia a nemzeti kisebbségek védelme érdekében az ország egész területére vonatkozóan, többek közt az oktatás, az anyanyelvhasználat, a tömegtájékoztatáshoz való hozzáférés, a felekezeti szabadság és a közigazgatási képviselő területén.

Amennyiben figyelembe vesszük, hogy nemrégiben mennyire erőteljes nemzeti-etlenítő politika színtere volt ez az ország, kijelenthető, hogy a szerbiai románok helyzete javuló tendenciát mutat. A románok érvényesülésének új lendületet adna itt is az egységes fellépés, mivel a világ számos más országához hasonlóan a román közösség Szerbiában is meglehetősen fragmentált, és egymással versengő csoportokra oszlik.

A romániai hatóságok az idők során folyamatosan törődött a határokon túli románok sorsával, akinek identitását a szaktudósok, történészek, filozófusok és etnológusok sokasága kutatta és mutatta be munkáiban. Az irántuk tanúsított érdeklődést növeli az a körülmény, hogy identitásuk érvényesítése által a román kisebbségek gazdagítják nemcsak a saját országuk, hanem Románia kulturális összességét is, valamint fontos összekötőelemet képeznek a népek és nemzetek közt. Megállapítható továbbá, hogy a nemzeti kisebbségek általában vett sora alól az övék sem képez kivételt, korunk szellemi fejlődése azonban olyan új helyzetet teremt számukra az egyes többségi társadalmak keretében, amelyben elismerik sajátos alkotóerejüket.

Egy másik levonható következtetés az, hogy a történelem folyamán a nemzeti kisebbségek a diszkrimináció áldozatai voltak, akiket rendszerint a társadalom bajaiért vádoltak. Így nem is annyira meglepő a jogaik érvényesítésével szembeni ellenállás, amely nem csupán a közvélekedésre, hanem a nemzeti kérdésekből politikai tőkét kovácsoló politikusokra is jellemző. Ebből a szempontból valós előrelépésnek számít az, hogy az európai intézmények a kérdés kapcsán egy jellemzően európai humanista szellemiségben fogant elgondolást alakítottak ki és szorgalmaztak. Mint láthattuk, ez az elgondolás a nemzeti kisebbségek kérdéskörének megközelítéséhez olyan szabványokat kínál, amelyeket az európai minősítésre számot tartó bármely államnak el kell fogadnia.

Megállapítható, hogy Románia a maga részéről elfogadta a nemzetiségi kérdés megoldásának ezen általános irányát, és saját közpolitikájában bevezette az európai szabványokat, ugyanakkor tényleges törődést tanúsít a határain kívül élő románság sorsáért.

Ennek kapcsán említhető a Román Kulturális Intézet fiókinézményeinek működése, amely többek között a román nyelv és kultúra támogatását célozza meg a fiókinézményeknek helyet adó országok román közösségeinek életén belül, így jelenleg Budapesten – szegedi fiókinézetrel –, illetve a jövőben várhatóan Kijevben és Cernăuți-ban. A román nagykövetség mellett ezekben az országokban román konzuli hivatalok és tiszteletbeli konzulátusok támogatják ezt a tevékenységet Szegeden és Gyulán, Versecen és Zaječarban, Odesszában és Cernăuți-ban, Szilisztrában, Burgasban és Vidinben.

A román parlament elfogadta a 2007/298-as törvényt, amelyet a 2013/176-os törvény módosított, és amely pontosítja, hogy „a világszerte élő románok” kifejezés alatt azok a személyek értendők, akik szabadon vállalják a román kulturális identitást, román származásúak és a román nyelvi és kulturális pilléreken nyugvó közösséghez tartoznak, függetlenül attól, hogy milyen megnevezéssel ismertek: „armani, armariji, aromâni, basarabeni, bucovineni, cuțovalahi, daco-români, fărșeroți, herțeni, istro-români, latini dunăreni, macedo-români, maramureșeni, megleniți, megleno-români, moldoveni, moldovalahi, rramani, rumni, valahis, vlahi, voloni, macedo-armanji” vagy ezek rokon jelentésű megfelelői.

„A világszerte élő románok támogatásáról” szóló törvény alapfogalma a román etnikumú, illetve a román nyelvi és kulturális pilléreken nyugvó közösséghez tartozó személyekre vonatkozik, minden egyéb melléközöngé nélkül.

A törvény célja jogi alapot biztosítani Románia számára az érintett személyek kulturális, etnikai, nyelvi és vallási identitásának megőrzése, érvényesítése és kinyilvánítása érdekében való fellépésre.

A törvény előírja a romániai illetékes hatóságok hatáskörét és jogi eszközeit, amelyek az érintett személyek lakóhelyeül szolgáló országokkal kötött egyezményeken, illetve azokkal közösen kialakított programokon – együttműködési megállapodásokon vagy más diplomáciai megegyezéseken – alapulnak.

A törvény által érvényesített elvek ezen támogatási tevékenység kifejtése során a területi szuverenitás, a kölcsönösség, a „pacta sunt servanda” elvben kifejezett jogi norma elsőbbsége, az alapvető emberi jogok, a diszkriminációmentesség és az európai, illetve nemzetközi szabványok és dokumentumok előírásainak tiszteletben tartásával kapcsolatosak.

A törvény alapján a világszerte élő románok jogai a következők: ingyen látogathatják a kulturális közintézményeket, a történelmi emlékműveket, valamint a nemzeti örökség helyeit; joguk van tanulni Románia bármely oktatási intézményében; ösztöndíjakra pályázhatnak és továbbképzéseken vehetnek részt Romániában; anyagi támogatásért pályázhatnak, beleértve a tankönyvek, könyvek és egyéb kiadványok formájában adható támogatást; támogatásért folyamodhatnak templomok építése és felújítása, illetve tudományos, kulturális és művészeti rendezvények szervezése, valamint a román kulturális intézetek működtetése céljából; részt vehetnek a világszerte élő románok kongresszusán.

A törvény által megszabott egyedüli kikötések a román identitás szabad és nyílt vállalása, a román nyelvismeret, illetve a tagság valamilyen román szervezetben. Ugyanez a törvény november 30-át (Szent András, a románok apostolának napja) jelöli meg a világszerte élő románok napjaul.

A kulturális akciók közvetlen támogatásának céljából létrehozták a Világszerte élő Románok Eudoxiu Hurmuzachi Központját, valamint egy jelenleg Románia miniszterelnökének irányítása alatt működő államtitkárságot. A román parlament keretében működő illetékes bizottságok elvi beleegyezésüket adták a világszerte élő románok kongresszusának megszervezéséhez. Sajnálatos módon a politikai viták is rajta hagyják nyomukat a világszerte élő románokkal kialakítandó kapcsolatokon, illetve a határon túli román közösségek sem minden esetben tartanak össze a román nyelv és kultúra határokon átívelő egységének megvalósítása érdekében.

Rigán Lóránd fordítása

